

Παναγιώτη Νούτσου, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός – Τα όρια της διακινδύνευσης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005, σχ. 8ο, σ. 539

Από τον Απρίλιο του 1977, που κυκλοφόρησε η συλλογή μελετημάτων του Κ.Θ. Δημαρά με τον τίτλο *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ως τον Σεπτέμβριο του 2005, που τυπώθηκε με τον ίδιο τίτλο «η συγκομιδή κειμένων» του συναδέλφου κ. Παναγιώτη Νούτσου «με αντιζείμενο τη Νεοελληνική φιλοσοφία», και η έρευνα προβλημάτων της σκέψης των Νεοελλήνων κατά τον προεπαναστατικό κυρίως αιώνα πέρασε, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, από σαράντα κύματα. Κάθε κύμα και ένας ερευνητής, που εμφάτιζε όσα προβλήματα τον απασχολούσαν στη δική του ιστορικοφιλοσοφική, ιδεολογική, πολιτική ή άλλη κολυμβήθρα. Γι' αυτό και κάθε κρίση μας για οποιαδήποτε συγκομιδή μελετημάτων για το κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού θα πρέπει, νομίζω, να θέτει πρωτίστως το ερώτημα σε τι αυτή διαφέρει από τη συγκομιδή μελετημάτων άλλων ερευνητών είτε των νεότερων γραμμάτων μας γενικά είτε συγκεκριμένων εκάθασεών τους. Με άλλα λόγια: Τι αυτή προσθέτει στην ήδη κεκτημένη γνώση μας για την παρουσία του Γένους στην ευρυχωρία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και –προπάντων!– τι αυτή κομίζει στο επίπεδο της μεθόδου, που σημαίνει κατά πόσο αυτή συμβάλλει στην εκ μέρους νεότερων ερευνητών πληρέστερη ερμηνεία και συνα-

κόλουθα πληρέστερη κατανόηση της ήδη κεκτημένης γνώσης.

Από τη σκοπιά των δύο ερωτημάτων μας η συγκομιδή του κ. Νούτσου οφείλει αναμφίλεκτα να εκτιμηθεί ως η τρίτη και πλέον στερεή βαθμίδα, που μέλλει να στηρίξει την περαιτέρω έρευνα των πεπραγμένων της ελληνικής διανόησης από τις αρχές του 18ου ως τις αρχές του 19ου αιώνα: Αν ο Δημαράς το έτος 1977 στην εισαγωγή του *Νεοελληνικού Διαφωτισμού* του μας δίδαξε πώς να προσεγγίζουμε με ανιστηρά γραμματολογικά κριτήρια τα ζητήματα αυτής της περιόδου και αν ο Παναγιώτης Κονδύλης ένδεκα χρόνια αργότερα επίσης στην εισαγωγή του ομότιτλου έργου του μας υπέδειξε τις διαστάσεις της παρουσίας φιλοσοφικών ιδεών στο Γένος κατά την ίδια περίοδο, ο κ. Νούτσος θέτει, θα λέγαμε, τον δάκτυλόν του –και πάλι στην εισαγωγή της υπό κρίσιν συγκομιδής του– επί τον τύπον των ήλων αυτού καθ' εαυτού του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αποκαλύπτοντάς μας το σημαντικότερο ίσως όλων των γνωρισμάτων του και νομιμοποιώντας με την αποκάλυψή του πλήρως τον καίριο χαρακτηρισμό του ως κινήματος. Πρόκειται για το γνώρισμα της διακινδύνευσης των φορέων νέων για το Γένος ιδεών, η οποία οριοθετείται στο έργο των σημαντικότερων από αυτούς και μάλιστα κατά τρόπο

που μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε σ' αυτήν έναν ακόμη μίτο της Αριάνης, που αναμφίβολα μέλλει να ποδηγετήσει κάθε μελλοντικό ερευνητικό εγχείρημα με αντικείμενο τη νεοελληνική εν γένει σκέψη κατά τον προεπαναστατικό αιώνα.

Οι απαντήσεις στα δύο ερωτήματα που διατυπώσαμε προβάλλουν πλέον από μόνες τους: Στην ήδη κεκτημένη γνώση μας για τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, ο κ. Νούτσος προσθέτει μία καινούρια χάραξη των ορίων του και στην εκ μέρους νεότερων ερευνητών πληρέστερη ερμηνεία και συνακόλουθα πληρέστερη κατανόηση της ήδη κεκτημένης γνώσης κομίζει την έννοια της διακινδύνευσης, που μοναδική πηγή της έχει το κοινωνικό, ιδεολογικό και φιλοσοφικό γίγνεσθαι του δούλου Γένους από τον Νικόλαο Μανροκορδάτο ως τον Βενιαμίν Λέσβιο.

Οι επιγραμματικές απαντήσεις σε ερωτήματα του τύπου τι προσθέτει ή τι κομίζει κανείς στη γνώση ή στην περαιτέρω έρευνα δεν είναι, βέβαια, κατά κανόνα ακριβοδίκαιες, παρόλο που συγκρατούν την πεμπτουσία της όποιας προσθήκης ή κομιδής. Αυτό ισχύει κατά πολύ και για τον *Νεοελληνικό Διαφωτισμό* του συναδέλφου για δύο ξεχωριστούς λόγους: Ο ιστορικός της φιλοσοφίας μπορεί να εκτιμά ως λίαν αξιόλογη την προβολή μιας ακόμη αρχής ως ερευνητικού εργαλείου, όπως είναι στην προκειμένη περίπτωση η έννοια της διακινδύνευσης, στην οποία αρχετοί θα αναγνώριζαν το ιδεολογικό στίγμα του συγγραφέα μας ως καθηγητού της πολιτικής φιλοσοφίας· μπορεί επίσης να θαυμάζει την αδιαμφισβήτητη καινούρια όψη, που η εφαρμογή αυτής της αρχής στα πνευματικά πεπραγμένα του Γένους μας σε κάποια κρίσιμη καμπή της ιστορίας του μας αποκαλύπτει. Όμως, αυτό που συναρπάζει και τον ιστορικό της φιλοσοφίας και κυρίως όσους δεν έχουν ακόμη εντρυφήσει στην τεχνική

των ερευνητικών εγχειρημάτων είναι, κατά τη γνώμη μου, α) το ότι η προβληματική της ιστορίας της νεοελληνικής σκέψης στα χρόνια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού τίθεται εξ υπαρχής –δηλαδή, με το ερώτημα για τις έννοιες γένους «Νεοελληνική φιλοσοφία» και «Διαφωτισμός»– και εξ ολοκλήρου –δηλαδή, χωρίς να παραθεωρείται ούτε μία πτυχή της δεοντολογίας, που οφείλει να διέπει την προσέγγισή της– και β) το ότι ό,τι κατατίθεται στην εκτενέστατη εισαγωγή (σσ. 15-296) διαποτιζεται από την ιδιαιτερότητα της προσωπικότητας του συγγραφέα ως ερευνητή και επιστήμονα – φέρει, δηλαδή, εμφανή τα γνωρίσματα απομνημονευμάτων.

Ο κ. Νούτσος είναι και παραμένει εισέτι νέος· γι' αυτό και η διαπότιση της εισαγωγής του στη συγκομιδή των ερευνητικών κειμένων του από στοιχεία της προσωπικότητάς του στη διάσταση της επιστήμης θα πρέπει να ερμηνευτεί ως το πάθος που διακρίνει κάθε σκαπανέα μιας άγνωστης γης – το πάθος, που, ας μην ξεχνούμε, μας έδωσε τους πλούσιους καρπούς που αναδημοσιεύονται στο δεύτερο μέρος του βιβλίου του (σ. 319-508). Οι καρποί αυτοί, στους οποίους θα πρέπει να προσθέσουμε και κάποιους άλλους, που ο κ. Νούτσος δεν συμπεριέλαβε στη συγκομιδή του, καταξιώθηκαν ήδη στην έρευνα, όπως μπορεί εν μέρει να διαπιστώσει κανείς μελετώντας τη *Βάση δεδομένων της βιο-εργογραφίας* του από το 1966 ως το 1999 (Κως 2000, σ. 40-57): η αναδημοσίευσή τους αναμφίβολα θα βοηθήσει –ακόμη και σε ζητήματα μεθόδου– όλους όσους επιχειρούν να αποκαλύψουν πτυχές της ελληνικής διάνοησης πριν από την Επανάσταση του '21.

Τη σημαντικότερη βοήθεια, ωστόσο, προσφέρει ο κ. Νούτσος στους νεότερους με την εισαγωγή του, στην οποία καταθέτει τον δικό του πόνο για τον προβληματισμό που διεγείρει η νεοελληνική σκέψη σ' όποιον ασχοληθεί

με οποιαδήποτε πτυχή της. Και ο πόνος του έχει σχέση με τις προϋποθέσεις της ορθής προσέγγισής της, που ξεκινούν με την ανάγκη ορισμού των εννοιών γένους και φτάνουν ως τη δήλωση της επίγνωσης των α-posteriori γενών, την αιτιολόγηση της δημοσίευσης των μελετών, τον σχολιασμό του «αυτοβιογραφικού αναστοχασμού» και την αναφο-

ρά σε «ο.τι συνέθεσε και» σε «ό.τι μας συμβούλεψε» ο Φίλιππος Ηλιού. Η εισαγωγή του βιβλίου μοιάζει γι' αυτό με την περιγραφή του ταξιδιού προς την Ιθάκη του Καβάφη. Οποιοσδήποτε πάει το δρόμο προς τα εκεί, ας ωφεληθεί από τις εμπειρίες του συναδέλφου.

Νίκος Κ. Ψημμένος